७ कलहो हि विनासमुलो

(प्रस्तूत पाठ खुद्दकनिकायतील जातक या ग्रंथातून घेतलेला आहे. संघटनेत सामर्थ्य व विजय अंतर्भुत असतो. संघठितांचा पराभव किंवा विनाश अशक्य असतो परंतु संघटन नसेल, परस्परात कलहभावना असेल तर विनाश अटळ समजला पाहिजे. हा विचार प्रस्तूत कथेतून व्यक्त केलेला आहे.)

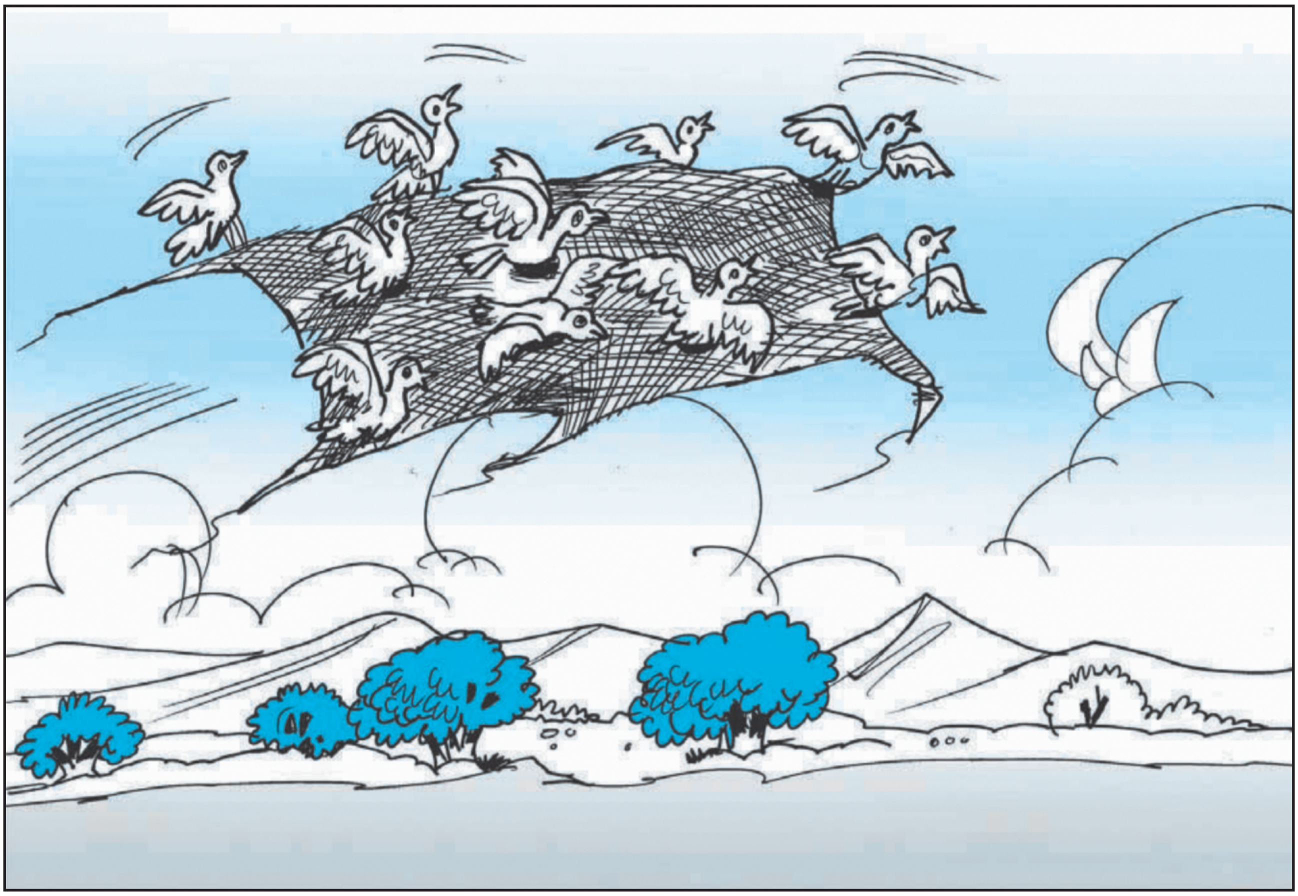

अतीते वाराणसियं ब्रह्मदत्ते रज्जं कारेन्ते बोधिसत्तो वट्टकयोनियं निब्बतित्वा अनेक वट्टकसहस्स परिवारो अरञ्ञे वसति। तदा एको वट्टकलुद्दको तेसं वसनट्ठानं गन्त्वा वट्टकवस्सिकं कत्वा तेसं सन्निपतितभावं ञत्वा, तेसं उपरि जालं खिपित्वा, परियन्तेसु महन्तो सब्बे एकतो कत्वा पच्छि पूरेत्वा, घरं गन्त्वा, ते विकिणित्वा, तेन मूलेन जीविकं कप्पेति।

अथेक दिवसं बोधिसत्तो ते वट्टके आह – ''अयं साकुणिको अम्हाकं ञातके विनासं पापेति, अहं एकं उपायं जानामि, येनेस अम्हे गण्हितुं न सिक्खिस्सति। इतोदानि पट्ठाय एतेन तुम्हाकं उपरिजाले खित्तमत्ते एकेको एकेकस्मि जालक्खिके सीसं ठपेत्वा, जालं उक्खिपित्वा, इच्छितट्ठानं हरित्वा एकस्मिं कण्टगुम्बे पक्खिपथ। एवं सन्ते हेट्ठा तेन तेन ठानेन पलायिस्सामा''ति। ते सब्बे ''साधु''ति पटिसुणिंसु ।

दुतियदिवसे उपरिजाले खित्ते ते बोधिसत्तेन वुत्तनयेन जालं उक्खिपित्वा, एकस्मिं कण्टगुम्बे खिपित्वा, सयं हेट्ठाभागेन ततो ततो पलायिंसु। साकुणिकस्स गुम्बतो जालं मोचेन्तस्सेव विकालो जातो, सो तुच्छहथो'व अगमासि। पुनदिवसतो पट्ठय'पि ते वट्टका तथेव करोन्ति। सो'पि याव सुरियत्थङ्गमना जालमेव मोचेन्तो किञ्चि अलभित्वा तुच्छहत्थो गेहं गच्छति।

अथस्स भरिया कुज्झित्वा ''त्वं दिवसे दिवसे तुच्छहत्थो आगच्छसि, अञ्ञपि ते बहि पोसितब्बट्ठानं अत्थि मञ्ञेति आह। साकुणिको – ''भद्दे! मम अञ्ञं पोसितबट्ठानं नत्थि, अपि च खो पन ते वट्टका समग्गा हुत्वा चरन्ति, मया खित्तमत्ते जालं आदाय कण्टकगुम्बे खिपित्वा गच्छन्ति। न खो पन ते सब्बकालमेव सम्मोदमाना विहरिस्सन्ति। त्वं मा चिन्तयि, यदा ते विवादमाप–निस्सन्ति तदा ते सब्बेव आदाय तव मुखं हासयमानो आगच्छिस्सामी'' ति वत्वा भरियाय इमं गाथमाह –

सम्मोदमाना गच्छन्ति, जालमादाय पक्खिणो।

यदा ते विवदिस्सन्ति, ते एहिन्ति मे वसति।।

तत्थ यदा ते विवदिस्सन्ती ति यस्मिं काले ते वट्टका नाना लध्दिका नानागाह। हुत्वा विवदिस्सन्ति कलहं करिस्सन्ती'ति अत्थो। तदा एहिं ति मे वसे ति तस्मिं काले सब्बेपि ते मम वसं आगच्छिस्सन्ति। अथाहं ते गहेत्वा, तव मुखं हासेन्तो आगच्छिस्सामी'ति भरियं समस्सासेसि।

कतिपाहस्सेव पन अच्चयेन एको वट्टको गोचरभूमिं, ओतरन्तो असल्लक्खेत्वा, अञ्ञस्स सीसं अक्कमि, इतरो को मं सीसे अक्कमी''ति कुज्झि । अहं असल्लक्खेत्वा अक्कमि, मा कुज्झी'ति वुत्तेपि कुज्झि येव। ते पुनप्पुनं कथेन्ता, त्वमेव मञ्ञे जालं उक्खिपसी' ति अञ्ञमञ्ञं विवादं करिंसु तेसु विवादन्तेसु बोधिसत्तो चिन्तेसि, – ''विवादके सोत्थिभावो नाम नत्थि, इदानेव ते जालं न उक्खिपिस्सन्ति, ततो महन्तं विनासं पापुणिस्सन्ति, साकुणिको ओकासं लभिस्सति, मया इमस्मिं ठाने न सक्का वसितुंति''। सो अत्तनो परिसं आदाय अञ्ञत्थ गतो।

साकुणिको पि खो कतिपाहच्चयेन आगन्त्वा वत्तवस्सितं वसित्वा, तेसं सन्निपतितानं उपरी जालं खिपि। अथेको वट्टको – ''तुय्हं किर जालं उक्खिपन्तस्सेव मत्थके लोमानि पतितानि इदानि उक्खिपाति'' आह। अपरो ''तुय्हं किर जालं उक्खिपन्तस्सेव द्विसु पक्खेसु पत्तानि पतितानि, इदानि उक्खिपाति'' आह। इति तेसं त्वं उक्खिपं त्वं उक्खिपाति वदन्तानेव साकुणिको जालं उक्खिपित्वा, सब्बेव ते एकतो कत्वा पच्छि पूरेत्वा भरियं हासयमानो गेहं अगमासि।

(सम्मोदमान जातक)

शब्दार्थ / सद्दत्थ

वट्टकयोनि – लावा पक्ष्याची जात.

निब्बत्तति (क्रि.) – उत्पन्न होणे,जन्मणे.

अनेक वट्टक सहस्स परिवारो – हजारो लावा पक्ष्यांचा समूह.

वट्टक लुद्दक – लावे पकडणारा.

वसनट्ठानं (नपु.) – राहण्याची जागा – ठिकाण.

सन्निपतित (कृ.) – एकत्र येवून, गोळा होवून.

विकिणित्वा (पू.क्रि.) – विकून.

साकुणिक – पक्षी पकडणारा.

कण्टकगुम्बं – काटेरी झुडुप.

वुत्तनयेनेव (वृत्त+नयेन+एव) – सांगितलेल्या प्रकारानेच.

मोचेत्वा (पू. क्रि.) – मोकळे करून, मुक्त करून, सुटका करून.

उक्खिपित्वा (पू.क्रि.) – वर उचलून.

मत्थक (पू.) – मस्तक, शिर, डोके.

स्वाध्याय

प्रश्न १ खालील प्रश्नांची उत्तरे लिहा.

१. बोधिसत्वाने आपल्या बांधवांना शिकाऱ्याच्या तावडीत न सापडण्याचा कोणता उपाय सांगितला?

२. असंघटितपणाचा दुष्परिणाम थोडक्यात स्पष्ट करा.

प्रश्न २ संधी विग्रह करा –

१. सोपि.

२. जालमेव.

३. उक्खिपाति.

प्रश्न ३ खालील क्रियापदांची रूपे ओळखा –

१. करिस्सन्ति.

२. जानामि.

३. लभिस्सन्ति.

४. गच्छन्ति.